

dorpen

verkenningen voor beslissers

Trendbureau Overijssel

januari 2010

Trendbureau Overijssel

Het is een initiatief van de provincie Overijssel

Trendbureau Overijssel is een onafhankelijk bureau dat toekomstverkenningen maakt.

De vier scenario's

De vier scenario's *We are the World*, *Global Network*, *Onder Ons* en *Een Plaats om te Wonen* beschrijven mogelijke ontwikkelingen van de Overijsselse dorpsgemeenschappen.

DE VIER SCENARIO'S 3

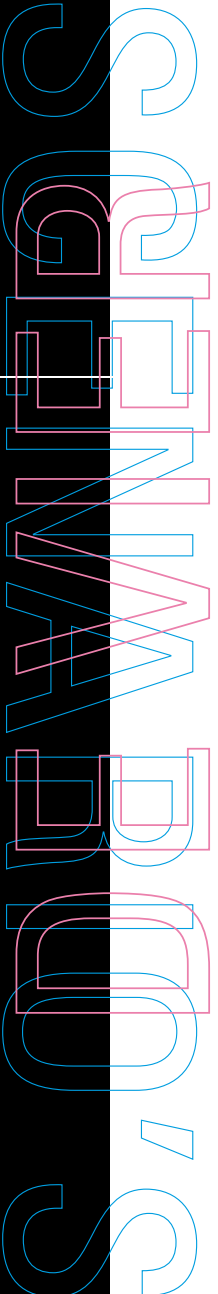
FEITEN EN MYTHEN 9

TRENDS OP HET PLATTELAND 21

AGENDA VOOR DE TOEKOMST 23

VERANTWOORDING 26

COLOFON 29

Scenario 1 We are the World

- **Kenmerken:** Wereldwijd handelen landen vanuit gemeenschappelijke belangen. Een duurzame economie is een feit, digitale netwerken zijn de levensaders van de maatschappij. Mensen zijn kosmopolitisch en mobiel. De bevolking in de dorpen is erg divers. Daardoor ontstaat spanning tussen bijvoorbeeld arm en rijk, modern en traditioneel. Er is een lichte bevolkingsgroei.
- **Hoofddrolspelers:** Veel nationale regelgeving is overgeheveld naar Europa. Nederlandse regio's zoeken samenwerking over de grens. Overijssel werkt nauw samen met de Duitse deelstaten Nedersaksen en Noordrijn-Westfalen. Ook heeft Overijssel een aantal partnerregio's in Oost-Europa.
- **Opvallend:** Het landelijk gebied is een werklandschap geworden. De Randstad is afhankelijker geworden van andere regio's, en steden zijn afhankelijker van het landelijk gebied aan de rand. Regionale energie- en voedselproductie speelt weer een rol. Grootschalige landbouw in Overijssel houdt rekening met smaak, milieu en dierenwelzijn.
- **Typisch Overijssel:** Overijsselse bedrijven in smart grids en biomassa bedienen een wereldmarkt. De Universiteit Twente is onderdeel van een internationaal netwerk van universiteiten. Tussen de Randstad en het Roergebied is Overijssel een aantrekkelijke plek om te wonen. De huizenprijzen zijn flink gestegen. De dorpen zijn aangesloten op snelle digitale netwerken. Sociaal zwakkeren verlaten de dorpen en worden opgevangen in de stad.

Scenario 2 Global Network

- **Kenmerken:** China en India groeien explosief. West-Europa kan die groei moeilijk bijbenen. De economische ontwikkeling in Oost-Nederland speelt zich af langs de A1, de A50 en de A28. Er wordt hard gewerkt. De wereld is hypermobiel: veel dorpelingen werken buiten de regio. Internet speelt een hoofdrol.
- **Hoofddrolspelers:** Marktpartijen hebben veel invloed. Lokale en regionale overheden spelen nauwelijks een rol. Burgers trekken zich weinig aan van de overheid en doen liever geen beroep op collectieve voorzieningen.
- **Opvallend:** Het leven concentreert zich rond het gezin. Stad en platteland groeien naar elkaar toe, dorpen worden buitenwijken van de stad. Dialecten, tradities en dorpsculturen verdwijnen. Het noaberschap verdwijnt. Zorg wordt via commerciële instellingen geregeld.
- **Typisch Overijssel:** Er is sprake van een tweedeling in Overijssel. Vooral de gebieden die slecht ontsloten zijn, vergrijzen en verarmen. Er ontstaat een onderklasse. Sommige dorpen en buurtschappen verdwijnen. Jongeren trekken weg. Tegelijk ontwikkelen zich nieuwe woon/werkdorpen langs de snelwegen. Daar werken mensen hard, maar ze verdienen ook veel geld. Stank, herrie en neonreclames worden daar op de koop toe genomen.

Scenario 3 Onder Ons

- **Kenmerken:** Mensen zoeken houvast. Ze hebben behoefte aan een duidelijke eigen identiteit. Buitenlanders moeten zich aanpassen. Mensen spreken elkaar aan op normen en waarden. Afwijkingen van de norm in gedrag of leefstijl wordt niet getolereerd. De stemming is anti-globalistisch: Europa is alleen nog maar een economische gemeenschap. Welzijn is belangrijker dan welvaart. De bevolking krimpt.
- **Hoofdrolspeleers:** De nationale overheid staat centraal en elk dorp is weer trots op zijn eigenheid. De rol van de provincie is klein.
- **Opvallend:** De sociale cohesie binnen een dorp is sterk. Dorpsraden zijn springlevend en er is gemeenschappelijk politiek overleg over de toekomst. Dorpen beconcurreren elkaar om aantallen inwoners en voorzieningen. Daardoor verdwijnen sommige dorpen. Mensen vinden geluk belangrijker dan welvaart.
- **Typisch Overijssel:** Landbouw is gericht op streekproducten en voedselvoorziening van de eigen regio. Ook toerisme is belangrijk. In de dorpen zijn speciale woonvormen voor ouderen en hospices voor stervensbegeleiding. Dorpen hebben hun eigen energievoorziening.

Scenario 4 Een Plaats om te Wonen

- **Kenmerken:** Ideologieën of grootse dromen zijn niet van deze tijd. Landen werken met elkaar samen uit eigenbelang. Het platteland is een plaats om te wonen. Als landbouw daarmee in strijd is, krijgt wonen voorrang. De Overijsselse dorpen hebben weinig centrale voorzieningen, maar omdat burgers mobiel zijn hebben ze daar geen last van.
- **Hoofdrolspeleers:** De rijksoverheid voert de regie. Het lokale bestuur is in handen van managers.
- **Opvallend:** Boerenbedrijven zijn klein en gericht op regionale productie. Vakmanschap en vakonderwijs staan hoog aangeschreven. De Universiteit Twente bestaat niet meer, Overijssel richt zich met name op ROC's.
- **Typisch Overijssel:** Overijssel is vooral een provincie om te wonen. Oude dorpstradities bestaan niet meer, tot opluchting van veel mensen. De komst van stedelingen heeft de dorpsbewoners assertief gemaakt. Het dorp staat voor vrijheid, doen wat je zelf wilt.

INZES

DE VIER SCENARIO'S 3

FEITEN EN MYTHEN 9

TRENDS OP HET PLATTELAND 17

AGENDA VOOR DE TOEKOMST 23

VERANTWOORDING 26

COLOFON 29

Feiten en mythen

Trekken mensen nu weg van het platteland, of niet? Op de website vindt u de achtergrondinformatie die voor deze toekomstverkenning verzameld is. Hieronder treft u een kleine selectie van feiten en mythen aan.

Sociale cohesie

- Op het platteland is de sociale samenhang, de tevredenheid en het geluk groter dan in de steden in Nederland.
feit
- De buurtbetrokkenheid in Dinkelland en Tubbergen is de grootste van heel Nederland.
feit
- Op het platteland zijn meer mensen eenzaam.
mythe
- Plattelandsbewoners zijn conservatiever dan stedelingen.
feit

Gezondheid en zorg

- Plattelandsbewoners zijn gezonder dan stedelingen.
feit
- Plattelandsjongeren drinken meer alcohol dan jongeren in de stad.
feit

Bevolkingsomvang en -samenstelling

- Er is een trek van de stad naar het platteland.
mythe
Er verhuizen net zoveel mensen van de stad naar het platteland als van het platteland naar de stad. Feitelijk is er een uitwisseling van stedelingen en plattelandsbewoners: jongeren trekken naar de stad en gezinnen en ouderen gaan naar het platteland.

Prognoses

Migratie is de meest bepalende, en tegelijk meest onzekere factor in een bevolkingsprognose over groei, stagnatie en krimp. Dat geldt voor Nederland als geheel, en ook voor de provincie Overijssel. De vier scenario's uit Welvaart en Leefomgeving (WLO) bevatten grote verschillen. In het scenario Global Economy wordt uitgegaan van een bevolkingsgroei van 0,5% per jaar tussen 2002 en 2040. Er zouden dan bijna 20 miljoen inwoners zijn in 2040. Het scenario Rural Communities gaat in dezelfde periode uit van bevolkingskrimp. Uiteindelijk ligt het aantal inwoners volgens dit scenario in 2040 op hetzelfde niveau als in 2002.

Gezinsverdunding

Het aantal huishoudens groeit de komende jaren harder dan het aantal inwoners. Oorzaak: een huishouden bestaat uit steeds minder mensen. Er komen steeds meer alleenstaanden, dit komt onder meer door vergrijzing.

- Er zullen in Overijssel relatief weinig allochtonen zijn.
feit
De groei van het aantal allochtonen vindt vooral plaats in de Randstad.
- Plattelanders zijn erg tevreden over hun woonomgeving, en tevredener dan stedelingen.
feit

Economie, opleiding, werk, inkomen

- In Overijssel hebben dorpingen een hoger besteedbaar inkomen dan stedelingen.
feit

- **Bedrijvigheid aantrekken op het platteland stimuleert de regionale economie.**

mythe

De plek waar iemand werkt, hoeft niet dezelfde plek te zijn waar hij woont. Mensen pendelen gemiddeld 18 kilometer tussen huis en werk.

- **Plattelandsvrouwen zijn vaker huisvrouw.**

feit

- **Op het platteland is minder werkloosheid dan in de stad.**

feit

- **Het opleidingsniveau op het platteland is lager dan in de stad.**

feit

Het aantal banen voor hoger opgeleiden op het platteland neemt ook niet toe.

Landbouw

- **Het economisch belang van de landbouw in Overijssel is groot, maar neemt af.**

feit

In 2007 zorgt de (primaire) land- en tuinbouw voor 5,3% van de werkgelegenheid in Overijssel. In 1996 was dat aandeel nog 7,7%. Ook neemt het aantal agrarische bedrijven in Overijssel af: in 2007 zijn er 300 minder boerenbedrijven dan in 2006.

- **Meer boeren hebben nevenactiviteiten en neveninkomsten.**

feit

- **Het aantal biologische boeren stijgt de laatste jaren nauwelijks.**

feit

Aanbod en kwaliteit voorzieningen

- **Er zijn steeds minder basisscholen op het platteland.**

mythe

Plattelanders hechten veel belang aan de aanwezigheid van een basisschool in hun woonplaats. Het verdwijnen van een basisschool wordt gezien als een groot risico voor vitaliteit. De basisscholen op het platteland zijn vaak klein: minder dan 50 leerlingen.

- **Het ontstaan van grote scholengemeenschappen heeft geen grote gevolgen gehad voor de bereikbaarheid.**

feit

Scholengemeenschappen hebben nevenvestigingen gehouden. Zo is de gemiddelde afstand tussen huis en school in 1990 en 2000 dezelfde, namelijk 6,5 kilometer.

- **Veel plattelandskinderen volgen vanwege de reisafstand een opleiding onder hun niveau.**

mythe

- **Thuis dialect spreken is geen belemmering voor taalprestaties op school. Het spreken van een buitenlandse taal wel.**

feit

- **Het is een probleem dat medische voorzieningen op het platteland verder uit elkaar liggen dan in de stad.**

mythe

Ruimtelijke ordening, stad en platteland

- Riante woningtypen zoals vrijstaande huizen en twee-onder-een-kap woningen komen op het platteland vaker voor.

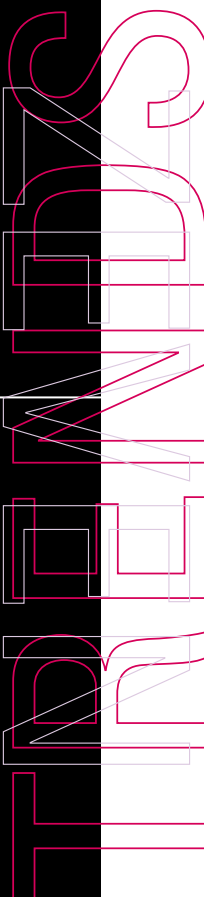
feit

- Stedelingen betalen veel meer voor een koopwoning op het platteland dan dorpsbewoners.

feit

- Het platteland verstedelijkt.

feit

DE VIER SCENARIO'S	3
FEITEN EN MYTHEN	9
TRENDS OP HET PLATTELAND	17
AGENDA VOOR DE TOEKOMST	23
VERANTWOORDING	26
COLOFON	29

Trends op het platteland

Het Trendbureau Overijssel heeft een groep deskundigen gevraagd wat zij de belangrijkste trends voor de toekomst van het platteland vinden. Dat zijn deze zeven trends geworden. Hier worden ze kort beschreven, op de website is het Trendpanorama verder uitgewerkt. De zeven trends voor het platteland zijn:

- Sociale cohesie
- Demografisch verandering
- Regionalisering
- Nieuwe landbouwbedrijven
- Idealisering van het platteland
- Grondstoffenschaarste
- Nieuwe functies in het landelijk gebied

trend 1

Van oudsher zorgt *noaberschap* op het platteland voor een hechte dorpsgemeenschap. Een goede band met mensen in je eigen buurt en het leveren van burendiensten stonden centraal, niet in de laatste plaats omdat mensen op elkaar waren aangewezen.

- Door nieuwe communicatiemiddelen en technische ontwikkelingen leggen we tegenwoordig steeds sneller contacten met mensen buiten de naaste omgeving. Bovendien heeft vandaag de dag de helft van de dorpsbewoners *roots* buiten het dorp.
- Individualisering zorgt ervoor dat sociale contacten steeds meer zijn gebaseerd op wederzijdse interesses en gelijkgestemdheid. Er ontstaan ‘lichte gemeenschappen’. Daarmee verandert de *sociale cohesie*, de eerste trend die belangrijk is voor de toekomst van de dorpen. Het *noaberschap* verandert van karakter.

trend 2

De bevolking in Overijssel als geheel stijgt nog tot ongeveer 2030. Maar die groei is ongelijk verdeeld. In een aantal gemeenten daalt de bevolking, vooral in het landelijk gebied.

- Bovendien verandert er veel in de samenstelling van de Overijsselse bevolking. *Demografische verandering* is dan ook de tweede trend waar het platteland mee te maken heeft. De bevolking wordt ouder, jongeren trekken naar de stad, starters en jonge gezinnen verhuizen naar het dorp. Relaties veranderen, er komen meer en kleinere huishoudens en de wensen voor wonen en werken groeien mee met de tijd.

trend 3

Twintig jaar geleden speelde je hele leven zich af in het dorp

waar je woonde. In de meeste plattelandsdorpen is dat verleden tijd. Steeds vaker wordt in de nabijgelegen stad gewerkt en leven mensen in een woondorp. Daardoor bewegen dorpsbewoners zich nu veel meer op regionaal dan op lokaal niveau. *Regionalisering* is dan ook de derde trend. Gemeenschappen krijgen zo een groter verzorgingsgebied en voorzieningen zoals winkels worden meer gecentraliseerd.

trend 4

Op het platteland ontstaan *nieuwe landbouwbedrijven* door noodzakelijke schaalvergroting en diversificatie. Om te overleven moeten landbouwbedrijven groter worden of zorgen boeren voor nevenactiviteiten zoals een camping. Anderen beginnen *wellnessboerderijen* of stappen over op biologische landbouw. Drieënzestig procent van de cultuurgrond in Overijssel is landbouwgrond. Verandering van landbouwbedrijven heeft dan ook ingrijpende gevolgen voor de leefomgeving en het landschap.

trend 5

Stedelingen associëren het platteland met rust, ruimte, saamhorigheid, echtheid, een veilige omgeving en gezondheid. Dat zijn precies de kwaliteiten die na de kille geïndividualiseerde maatschappij van de jaren negentig zeer gewaardeerd worden. Een derde van de stedelingen heeft de latente wens om op het platteland te wonen. *Idealisering van het dorp* is de vijfde trend. Deskundigen waarschuwen dat dit ideaalbeeld ten koste kan gaan van de sociale en economische dynamiek in het landelijk gebied. Nieuwkomers staan namelijk afwijzend tegen veranderingen die hun ideaalbeeld verstoren, zoals varkensflats, windmolens en stank van koeienmest.

trend 6

Er dreigt een **schaarste aan grondstoffen**. Het einde van de voorraad fossiele brandstoffen nadert. En ook het moment dat er meer vraag is naar olie dan productiecapaciteit, de zogenaamde *peak oil* duurt niet lang meer. Als het zover is, stijgt de prijs van olie en worden hernieuwbare energiebronnen als biomassa, zon en wind interessant. Grootschalig gebruik van deze milieuvriendelijke energiebronnen, heeft grote gevolgen voor het platteland. Ook aan andere grondstoffen dreigen tekorten. Water en fosfaten bijvoorbeeld. Als hoofdbestanddeel voor kunstmest zijn fosfaten belangrijk voor de voedselproductie. De consequenties voor de landbouw en daarmee de dorpen kunnen groot zijn.

trend 7

Het landelijk gebied wordt op nieuwe manieren gebruikt. De zevende trend, **nieuwe functies in het landelijk gebied**, betekent voor de provincie Overijssel bijvoorbeeld, dat er meer natuur komt. Maar in het landelijk gebied komen ook nieuwe bedrijven. En steeds meer mensen willen wonen in het landelijk gebied. Ook de toenemende vraag naar recreatie en toerisme legt druk op het ruimtegebruik.

In deze tekst krijgt u in vogelvlucht een indruk van de ontwikkelingen op het platteland tot 2030. Alle informatie over te toekomstverkenning Lokale Gemeenschappen is te vinden op de website van het trendbureau Overijssel: www.trendbureauoverijssel.nl/dorpen.

VOOR DE TOEKOMST

DE VIER SCENARIO'S	3
FEITEN EN MYTHEN	9
TRENDS OP HET PLATTELAND	17
AGENDA VOOR DE TOEKOMST	23
VERANTWOORDING	26
COLOFON	29

Agenda voor de toekomst

Het gaat goed met het platteland en dat geldt zeker voor Overijssel. Toch zijn er een aantal ontwikkelingen op mondiaal, Europees en landelijk niveau die ook invloed hebben op het Overijsselse platteland. Hieronder volgt een samenvatting.

- **Krimp**
 - In Overijssel begint de bevolkingskrimp in dorpen en buurtschappen, maar uiteindelijk krijgen de meeste gemeenten met krimp te maken. De komende jaren komt krimpbegeleiding op de agenda.
- **Vergrijzing**
 - In 2030 is een kwart van de Nederlanders ouder dan 65. De meeste ouderen wonen in dorpen. Ouderen willen en kunnen steeds langer zelfstandig wonen. Neemt de vraag naar zorg toe?
- **Tweedeling**
 - De verschillen tussen dorpen in Overijssel zijn groot. Dorpen die van oudsher minder welvarend zijn, zoals in de veengebieden en Noordoost-Twente, blijven ook in de toekomst achter op economisch gebied. Meestal zijn dorpen dichterbij steden en snelwegen welvarender. Wil de politiek invloed uitoefenen op deze ontwikkeling?
- **Nieuwe sociale cohesie**
 - Het *noaberschap* verandert. Dat heeft verschillende oorzaken. Er wonen in de dorpen steeds meer nieuwkomers. Vrouwen werken vaker buitenshuis. Het leven speelt zich op regionaal en niet meer op lokaal niveau af. Dit betekent dat in de toekomst bijvoorbeeld zorg of participatie anders georganiseerd zullen moeten worden.
- **Lichte gemeenschappen**
 - Mensen zoeken elkaar op omdat ze interesses delen. Dat ze in dezelfde plaats wonen, is minder belangrijk. Deze ontwikkeling verandert de dorpsgemeenschap. Positief of negatief, dat is nog moeilijk te zeggen. In het politieke debat kunnen grotere tegenstellingen ontstaan.

- **Woondorpen**
 - Dorpen zijn een plaats geworden waar mensen vooral wonen. Voorzieningen en werkgelegenheid zijn verspreid over de regio. Door de toegenomen mobiliteit is dat vaak geen probleem.
- **Nieuw voedsel**
 - De verdere liberalisering van het Europese landbouwbeleid is een van de oorzaken van de schaalvergroting van de landbouw. Tegelijk zijn er meer kansen voor duurzame voedselproductie en energieopwekking. Het is de vraag of regionale voedselproductie toeneemt. Als dat zo is, liggen er kansen voor Overijssel. Het is de vraag of regionale voedselproductie toeneemt. Als dat zo is, liggen er kansen voor Overijssel.
- **Technologievoorzieningen**
 - Plattelandsbewoners wennen eraan dat een deel van de voorzieningen niet in hun eigen dorp, maar in de regio te vinden is. Technologische voorzieningen kunnen in de toekomst voor meer comfort zorgen, bijvoorbeeld door zorg op afstand.
- **Nieuwe waardedragers**
 - Gemeenten verdienen geld met de uitgifte van grond voor woningbouw en bedrijventerreinen. Dit verdienmodel verandert nu Nederland, en ook Overijssel, te maken krijgt met krimp. Er wordt gezocht naar nieuwe waardedragers zoals ruimte voor energie of natuurontwikkeling.

Bovenstaande tekst is een samenvatting van Conclusies: beleidsagenda van de toekomst. De hele tekst is te vinden op de site van het Trendbureau: www.trendbureauoverijssel.nl/dorpen.

Verantwoording

• Werkwijze

- Voor de toekomstverkenning dorpen hebben we eerst een literatuurstudie verricht en een analyse gemaakt van bestaande scenario's uit binnen- en buitenland. Ook zijn interviews met deskundigen afgenomen. Op basis van dit voorwerk zijn scenario's gemaakt, die verder zijn uitgewerkt in twee workshops, één in Hellendoorn en één in Blokzijl. Deelnemers waren dorpsbewoners, professionals en wetenschappers.
- In Rossum hebben we een speciale workshop gehouden over sociale cohesie omdat we dit veelgebruikte begrip wat verder wilden onderzoeken. Tijdens een aantal bijeenkomsten in dorpen in Overijssel zijn de scenario's getoetst en bijgesteld.
- De projectgroep voor de toekomstverkenning dorpen bestond naast het Trendbureau Overijssel uit de provincie, de gemeente Hellendoorn, de provinciale organisatie voor maatschappelijke ontwikkeling en integratie Variya en het Overijssels Agrarisch Jongeren Contact (OAJK). Wing uit Wageningen heeft de projectgroep ondersteund.

• Verantwoording afbeeldingen

- Waar mogelijk is getracht rechthebbenden van copyright te achterhalen. Personen of instanties die aanspraak maken op bepaalde rechten, wordt vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.
Illustraties Scenario's en Trends: Rop van Loenhout en Rikkerd van der Plas
Foto Carry Abbenhues: Marjo Baas
- Veel afbeeldingen zijn via internet verkregen, waarbij soms herkomst en auteur onbekend of onduidelijk zijn. Dan staat er 'nn'.

1) nn; 2) www.skyscrapercity.com; 3) nn; 4) benne.art via picasaweb; 5) www.heemkundegroepertme.nl; 6) nn; 7) nn; 8) Polybouw, architectenburo van der Linde & Associates; 9) Daniel Mulder, The Thin Green Line; 10) www.chrisjacobs.com; 11) www.fietsroutes.web; 12) NoodweeR via www.panoramio.com; 13) groenekeet.thafa.com; 14) Rikkert Harink, Tubantia; 15) Courage; 16) www.foto-digitaal.nl; 17) www.vliegerfoto.nl; 18) www.natuurwerkdag.nl; 19) www.fanfare-beatrix.nl; 20) nn; 21) nn; 22) www.fitness.blog.nl; 23) Demore, via www.panoramio.com; 24) MVRDV; 25) www.twentewijn.nl; 26) www.streekmarktwwente.nl; 27) nn; 28) www.streekmarktwwente.nl; 29) www.villaparkhellendoorn.nl; 30) www.proto.thinkquest.nl; 31) nn; 32) nn.

Colofon

—
 Uitgave Trendbureau Overijssel, januari 2010
 info@trendbureauoverijssel.nl
 www.trendbureauoverijssel.nl
 © Trendbureau Overijssel

—
 Eindredactie: Monique Smeets, Minestrone, Rotterdam
 Vormgeving en beeldredactie: Otto te Wierik en Martien
 Yland, idB[zsedM], Deventer
 Druk: Waanders, Zwolle

Het Trendbureau Overijssel werkt voor en met alle organisaties die geïnteresseerd zijn in de toekomst van Overijssel. Bij het maken van toekomstverkenningen werkt het Trendbureau samen met kennisinstellingen en bij het onderwerp betrokken overheden, bedrijven, en maatschappelijke organisaties. Het Trendbureau houdt presentaties over de toekomstverkenningen. Ook geeft het Trendbureau workshops. Voorbeelden zijn toekomstverkennen en 'windtunneling'. Het Trendbureau is een initiatief van de provincie Overijssel en wordt ook door de provincie gefinancierd. Het Trendbureau is inhoudelijk onafhankelijk en wordt aangestuurd door een programmaraad onder voorzitterschap van prof.dr. Wolter Lemstra. Andere leden: Tineke Bakker (voorzitter VNO-NCW-Midden), Marga Kool (dijkgraaf Waterschap Reest en Wieden), dr. Anne Flierman (voorzitter van het college van bestuur van de Universiteit Twente) en Eddy Veenstra (directeur Woningbouwcorporatie SWZ).

Deze publicatie geeft een impressie van de resultaten van de toekomstverkenning 'De Toekomst van de Dorpen' van het Trendbureau Overijssel, en bevat een korte samenvatting van de toekomstverkenning. Deze samenvatting bestaat uit:

- een beschrijving van vier scenario's voor de dorpen in Overijssel
- een selectie van feiten en mythen over de dorpen
- een Trendpanorama met de belangrijkste huidige trends
- een samenvatting van een toekomstige beleidsagenda

De hele toekomstverkenning is te vinden op onze website www.trendbureauoverijssel.nl/dorpen

